

**АФІШІ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТИЧНИХ КОЛЕКТИВІВ
КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.
У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДЖЕНЬ БІБЛІОТЕЧНИХ
МИСТЕЦЬКИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. СТЕФАНІКА**

Світлана Романюк

*завідувач відділу наукових досліджень спеціальних видів документів
Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук*

Проаналізовано театральні афіші українських драматичних колективів, зосереджено увагу на інформаційному наповненні та їхньому поліграфічному оформленні.

Ключові слова: *театральна афіша, фонд, шрифтове наповнення, поліграфічне оформлення, українські драматичні колективи.*

The theater posters of the Ukrainian drama groups were analyzed, attention was focused on information filling and their polygraphic design.

Keywords: *theatre poster, fund, font content, Ukrainian drama groups.*

Проанализированы театральные афиши украинских драматических коллективов, сосредоточено внимание на информационном наполнении и их полиграфическом оформлении.

Ключевые слова: *театральная афиша, фонд, шрифтовое наполнение, полиграфическое оформление, украинские драматические коллективы.*

Початок ХХ ст. відзначився сприятливими умовами для розвитку української культури, зокрема українського театру. 17 жовтня 1905 р. Микола II підписав Маніфест із проголошенням свободи слова, друку, зборів, який дав можливість представникам українського національно-визвольного руху в підросійській Україні діяти в легальних умовах. Незважаючи на всі перешкоди, культурно-освітнє життя в Наддніпрянщині набирало обертів. Українська інтелігенція створювала осередки товариства «Провіта» та інші організації, які давали можливість розвивати українську культуру.

Об'єктом нашого дослідження є 35 афіш українських аматорських театральних колективів кінця XIX — початку XX ст., які зберігаються у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка і становлять складову національного надбання Бібліотеки.

Для повнішого розкриття смислового й естетичного наповнення, яке несе одноаркушеве рекламне видання, у дослідженні дотримуватимемось регіонального принципу розміщення інформації.

Одним із найвпливовіших осередків культури на Волині у 20–30-х рр. XX ст. був Кременець. Тут бурхливо розвивалося просвітянство, зокрема різноманітним було театральне життя. У 1918 р. у місті організовано філію «Просвіти» [10, с. 65], музично-театральна діяльність якої стала однією з найбільш важливих і популярних напрямів її функціонування у Кременецькому повіті. Значний внесок в урізноманітнення культурно-мистецького життя Волині зробили актори-аматори, які при центральному осередку «Просвіти» в Кременці зорганізували музично-драматичну секцію товариства, тобто аматорський театральний гурток.

З приїздом у 1917 р. в Кременець Григорія Березовського [7], колишнього актора та режисера театру М. Садовського в Катеринославі, театральний рух на Кременеччині значно поживався. У 1928–1937 рр. Березовський, організувавши при Кременецькій «Просвіті» драматичний гурток [9, с. 157], розпочав інсценізацію п'єс на актуальну тематику. У фондах Бібліотеки збереглася одна афіша **Драматичного гуртка при товаристві «Просвіта» у Кременці**, яка сповіщає про те, що, гастролюючи, аматори гуртка за участю акторів Київського Українського театру Марти Авсюкевич-Березовської та Григорія Березовського поставили п'єсу на робітничу тематику **«Батраки»** Ф. Костенка (1 квітня 1918 р.)*. Режисер вистави — Г. Березовський. Вистава відбулася у залі Вишневецького замку на Тернопільщині. Афіша формату А3, надрукована на папері гірчичного кольору, польськомовна.

Крім просвітянських, на Кременеччині у 30-х роках XX ст. функціонували аматорські драмгуртки при інших культурно-освітніх установах, товариствах і навчальних закладах (зокрема при

* Тут і далі у дужках подаємо дату постановки.

гімназіях). Влітку 1918 р. в Кременці відкрито Українську гімназію ім. І. Стешенка, основним напрямом позашкільної роботи якої було залучення молоді до вивчення поезії й драматургії, участь у шкільних театральних виставах.

Збереглися дві афіші **Драматичного гуртка Української гімназії у Кременці**, учасники якого в театральній залі Ліцею у Кременці, поставили оперету *«Наталка Полтавка»* І. Котляревського, муз. М. Лисенка (12 лютого 1937 р.) та драму *«Назар Стодоля»* Т. Шевченка (16 грудня 1937 р.). На афішах зазначено, що «чистий дохід призначений на сніданки незаможних учнів гімназії» (АФ 49 259 та АФ 49 316). Режисер другої вистави — П. Ф. Омелянович-Павленко. Афіші А1 та А2 форматів, надруковані українською та польською мовами на папері голубого та жовтого кольорів, виготовлені в друкарнях «Sława» та Br. Jozefowów у Кременці.

Крім того, у фондах Інституту збереглося п'ять афіш **Аматорського гуртка м. Кременця**, актори-аматори якого у Театральній залі ліцею запропонували глядачеві перегляд п'єси *«Закон»* В. Винниченка (8 січня 1928 р.); комедій: *«Заручини Льолі»* Г. Збержховського (13 вересня 1930 р.) та *«Панна Мара»* В. Винниченка (15 лютого [1934 р.]); драми з козацького життя *«Лиха іскра поле спалить і сама щезне»* І. Карпенка-Карого (28 травня [1934 р.]); вистави *«Чорт-жінка»* К. Шенгера (6 травня [1939 р.]). Спектаклі відбувалися за участю актора Київського українського театру Гриця Березовського. Він був і режисером вистав. Афіші А1 та А3 форматів, надруковані на різнокольоровому папері із використанням шрифтів різних кеглів. Виготовлені в друкарні В. Цвіка у Кременці.

Дві афіші **Театрального гуртка при Українському добродійному товаристві в Кременці** інформують про постановку акторами-аматорами п'єси *«Осінні скрипки»* І. Сургучова (14 квітня 1935 р.), а також про інсценізацію драми *«Циганка Аза»* М. Старицького (21 березня 1937 р.), яку поставили аматори за участю актора Ф. Омеляновича-Павленка. Режисер вистави Ф. Омелянович-Павленко, музичний керівник — п. Гакман. На афіші зазначено, що «Дохід призначено на обіди для бідних учнів» (АФ 49 260).

Вистави відбулися в Театральній залі ліцею. Афіші формату А1, надруковані на папері оранжевого та жовтуватого кольорів, виготовлені у друкарні Br. Jozefowów у Кременці.

У березні 1921 р. польський уряд підписав Ризький мирний договір, за яким Волинь майже два десятиріччя перебувала під владою Польщі. Після підписання цього документа волинський воєвода Кжаковський видав наказ про заборону української мови в навчальних закладах і установах воєводства. Як результат — на Волині почали закривати українські школи, перестали виходити українські газети, гоніння зазнали навіть українські церковні спільноти. Українців не приймали на службу в державні установи, все українське проголосили ворожим польській державі. У таких жорстких умовах неоціненну роль відіграло просвітництво, яке передбачало підвищення загальноосвітнього і культурного рівня українського населення, ліквідацію неписьменності, боротьбу за рідну школу, за чистоту української мови і т. д. [1, с. 8].

При осередках товариства «Просвіта» часто функціонували драматичні гуртки. Не став винятком і Ковель. У фондах Інституту збереглися три театральні афіші 1920-х років **Товариства «Просвіта» у Ковелі**. Актори гуртка у залах Військового театру та театру «Одеон» у Ковелі поставили комедії: *«Мартин Боруля»* І. Карпенка-Карого (? лютого 1921 р.), *«Четверта аксіома»* В. Винниченка (4 квітня 1921 р.) та п'єсу *«Назар Стодоля»* Т. Шевченка (10 березня 1922 р.). Режисер-постановщик — П. Задорожний.

Афіші форматів А1 та А2, двомовні (українською і польською мовами). Надруковані на кольоровому папері із використанням шрифтів різних кеглів, оздоблені лініями різної товщини і візерунками. Виготовлені у друкарні Л. Брандеса і К. Кавберга (L. Brandes і K. Kaweberg) у Ковелі.

Три афіші **Драматичного гуртка при цукроварні м. Сатанів** (на Хмельниччині) анонсують про аматорську інсценізацію народної драми *«Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці»* М. Старицького (24 жовтня 1920 р.), мелодрами *«Жидівка вихрестка»* І. Тогобочного (30 жовтня 1920 р.), комедії *«Пан Штукаревич»* або *«Оказія якої не бувало»* С. Зіневича (7 листопада 1920 р.). Режисер вистав — Д. Еретніченко. На афішах зазначено, що «прибуток від вистав піде на культурно-освітні потреби Українського козака» (АФ 49487-49489). Афіші формату А3, надруковані на кольоровому папері з використанням шрифтів різних кеглів.

Учасники гуртка **Любителів драматичного мистецтва ст. Вапнярка** (на Вінниччині) у залі Капустянського цукрового заводу поставили драму *«Наймичка»* І. Карпенка-Карого (23 листопада 1913 р.). Режисер вистави — І. Арбенін-Данилов. Про це інформує афіша, яка збереглася у фондах Бібліотеки.

Виконавцями вистав були актори-аматори: А. Абрамова, А. Борданюк, В. Бакумова, М. Діаконенко, Е. Геєвська, В. Зубов, В. Іванов, С. Канн, Е. Кудасевич та багато ін. Афіші А2 та А3 форматів, надруковані на різнокольоровому папері, виготовлені у друкарнях братів Е. і Н. Дельбергів — у Лохвиці, Ш. В. Шик — у Миргороді, М. Рафала і М. Шапіро — у Бериславі, А. В. Гринштейна — у Жмеринці.

Полтавщина у розмаїтті театральних афіш Інституту представлена двома одноаркушевіми виданнями: афішею гуртка **Любителів драматичного мистецтва у м. Лохвиці**, яка інформує, що в залі Літнього театру поставлено комедію *«Назар Стодоля»* Т. Шевченка (17 серпня 1897 р.), та гуртка **Любителів драматичного мистецтва м. Шишаки**, актори-аматори якого у залі Народного Дому (чайній) поставили комедію *«Сто тисяч»* І. Карпенка-Карого (6 січня 1911 р.).

Після першої російської революції (1905 р.) у Житомирі розпочало діяти товариство «Просвіта» (1907–1912) [8, с. 14], засноване силами національно свідомої інтелігенції. Перед товариством ставилось завдання сприяти розвитку української культури, просвіті українського народу, плекати його рідну мову. Свою діяльність «Просвіта» спрямовувала на влаштування літературно-музичних вечорів, драматичних вистав та ін.

У фондах Бібліотеки збереглася одна афіша **Українського товариства «Просвіта» в Житомирі**, колектив якого в залі Міського театру інсценізував драму *«Наймичка»* І. Карпенка-Карого (28 лютого 1911 р.). Відповідальний режисер — М. Гніденко, виконавці — актори: Гніденко, Журлива, Зірка, Лісова, Перебендя, Самійленко, Сокольська, Чепурний, Шереметьєва.

Афіша двомовна (українською та російською мовами), надрукована на папері жовтувато-сірого кольору, формату 104 × 69 см. Виготовлена в Електричній друкарні Е. А. Синькевича.

У фондах Інституту збереглися дві афіші **Любителів драматичного мистецтва під керівництвом Я. П. Гулака-Артемовського**, які сповіщали, що в залі Києво-Шулявської чайної учасники гуртка інсценізували комедії: *«Мартин Боруля»* І. Карпенка-Карого (5 березня 1900 р.) та *«Розумний и дурень»* І. Карпенка-Карого (12 березня 1900 р.). У постановці взяли участь: Білозерський, Бондарєв, Василенко, Горська, Григор'єв, Гулак-Артемовський, Дальська, Заліський, Катрицький, Оаддєв, Опанасенко, Чалий та ін. Афіші А3 формату, надруковані на папері рожевого кольору, виготовлені за дозволом поліцмейстера Гуковського у друкарні «Прогрес» у Києві.

Тоді, коли осередки «Просвіти» в підросійській Україні влада позакривала, катеринославський (нині — дніпропетровський) дивом проіснував до 1916 р. **Катеринославське літературно-артистичне українське товариство «Просвіта»** [3] зареєстроване 7 жовтня 1905 р., його засновниками були А. Синявський, С. Липківський та В. Біднов. Упродовж 1906–1907 рр. діяли філії товариства, зокрема в с. Мануйлівка Новомосковського повіту. Катеринославський осередок товариства складався із драматичної, літературної, вокально-музичної та бібліотечної секцій. Активно працювала драматична секція, яка організовувала сімейні та літературно-вокальні вечори, проводила концерти, дитячі ранки, ставила вистави.

Збереглися дві театральні афіші філії **Катеринославського літературно-артистичного товариства «Просвіта» у с. Мануйлівка**. Актори драматичного гуртка поставили драми: *«Безталанна»* І. Карпенка-Карого (5 лютого 1911 р.), *«Наймичка»* І. Карпенка-Карого (18 лютого 1911 р.) та п'єсу *«Зимовий вечір»* М. Старицького (19 лютого 1911 р.). На афіші зазначено, що роль Софії у «Безталанній» виконувала артистка Київської школи Лисенка Н. М. Дорошенко, а також брали участь актори: Васюк, Гавриленко, Герус, Діденко, Жукова, Корінчевська, Калиста, Калистий, Лебединська, Писаренкова, Томіленко, Чорнобай та просвітянський хор під керівництвом А. Клименка. Режисер вистав — М[ихайло] Васюк.

Афіші україномовні, формату А1, надруковані на оранжевому папері, використані геометричні лінійки та шрифти різних кеглів. Виготовлені у друкарні К. А. Андрущенко в Катеринославі за дозволом поліцмена Верішка.

Український політичний і культурний рух на Херсонщині в 1917–1918 рр. був здебільшого представлений діяльністю товариства «Українська Хата», яке у січні 1918 р. перейменоване у Херсонське товариство «Просвіта» [5]. Очолив товариство український громадський і політичний діяч Іван Челюк. При організації діяли читальня, книгозбірня, драматично-музичний гурток української молоді, який влаштовував вистави двічі на тиждень — у суботу і неділю.

У фондах Інституту збереглася одна театральна афіша **Драматично-музичного гуртка Товариства «Просвіта» у Херсоні**, з якої дізнаємось, що актори-аматори у залі Українського національного театру інсценізували комедії: *«Панна Штукарка»* А. Володського (12 травня 1918 р.) та *«Ох, та не люби двох»* М. Альбіковського (12 травня 1918 р.). Режисер вистав — Г. Шумський, диригент — А. Панченко. Афіша А3 формату, використано шрифти різних кеглів, оздоблена геометричними лініями, надрукована в національних синьо-жовтих, розділених по діагоналі, кольорах. Виготовлена у Херсонській губерніяльній друкарні.

Афіша гуртка **Любителів драматичного мистецтва с. Качкаровка** (на Херсонщині) анонсує про діяльність акторів-аматорів, які у домі Андрієнка інсценізували водевіль *«По ревізії»* М. Кропивницького (18 січня 1915 р.) та комедію *«Кум-мірошник»* або *«Сатана в бочці»* Д. Дмитренка (18 січня 1915 р.).

1909 р. в Одесі закрили «Просвіту», однак українське життя у місті не завершилося. У 1911 р. вирішено силами членів колишньої драматичної секції «Просвіти» організувати музично-драматичну спілку «Українська Хата». Засновниками товариства стали актриса О. Бродницька (Німченко), а також В. Форменко та М. Пілецька-Урбанович. Перші збори «Української Хати» відбулися 25 серпня 1910 р. в «Домі польським» [4, с. 96]. Так, з 4 квітня 1911 р. почала функціонувати культурно-освітня організація «Українська Хата» в Одесі [2, с. 27], а вже на початку осені 1911 р. закипіла культурно-освітня робота: традиційними стали шевченківські вечори, читання та обговорення рефератів, постановки українських п'єс. «Українська Хата» організовувала спектаклі за участю професійних акторів української сцени, які гастролювали в Одесі. Товариство діяло до 1917 р.

У фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів зберігаються вісім афіш **Музично-драматичної спілки «Українська Хата»**, зокрема афіші першої вистави-оперети **«Наталка Полтавка»** І. Котляревського (15 жовтня 1911 р.), драм: **«Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці»** М. Старицького (29 жовтня 1911 р.), **«Глитай, або ж павук»** М. Кропивницького (11 грудня 1911 р.), **«Нещасне кохання»** Л. Манька (21 січня 1912 р.); п'єси **«В горах Кавказу»** ? Щеглова, перекл. С. Сивого (27 листопада 1911 р.); комедій **«За двома зайцями»** М. Старицького (31 грудня 1911 р.), **«Панна Штукарка»** А. Володського (26 березня 1912 р.); оперети: **«Пошились у дурні»** М. Кропивницького (4 лютого 1912 р.). Виконавцями ролей були: Гааз, Гнатюк, Коваленко, Ліндеман, Людківський, Микитенко, Німченко, Петрусь, Селецька, Ткаченко.

Режисер вистав — О. Німченко, адміністратор — І. Пархоменко. Спектаклі відбулися у залах польського товариства «Огнисько», театру «Гармонія» та Нового театру в Одесі.

Афіші формату А1, україномовні, надруковані на жовто-блакитному папері, розділеному по діагоналі. Використано шрифти різних кеглів та орнаментальні візерунки. Виготовлені афіші у друкарнях М. Прищепова та Троупянського в Одесі з дозволу помічника поліції Корочанського.

Привертає увагу афіша драми **«Назар Стодоля»**, інсценізація якої відбулася під режисурою Бориса Воблого, присвячена 50-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка. Постановку здійснили українські аматори на острові Сахалін на пості Александрівським (Далекий Схід, нині — Російська Федерація). Ролі виконували: І. Білунська, І. Вейнер, М. Гуркова, Е. Єленевський, О. Ляхович, М. Сумарокова, Ф. Рященко та ін. Афіша А1 формату, використано шрифти різних кеглів, надрукована на папері жовтого кольору у друкарні при Канцелярії Сахалінської губернії.

Підсумовуючи, можна ствердно сказати, що афіші українських аматорських театральних колективів, які зберігаються у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів, є цінним джерелом для подальших наукових досліджень. Це своєрідний літопис українських театральних колективів кінця XIX — початку XX ст., які живили ідейний, творчий і патріотичний потенціал народу.

1. Булавіна С. Правовий статус українських громадських організацій на Волині (1921–1939 рр.) / С. Булавіна // Історико-правовий часопис : журнал / упоряд.: О. Крикунов [та ін.] ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2013. — № 1. — С. 7-11.
2. Кульчицька О. В. Громадська діяльність «Просвіт» півдня України на початку ХХ ст. / Кульчицька О. В. // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». — Київ, 2003. — Т. 21 : Історичні науки. — С. 24-27.
3. Малюта О. В. Катеринославське товариство «Просвіта» / О. В. Малюта // Енциклопедія історії України. — Київ : Наук. думка, 2007. — Т. 4 : Ка-Ком. — С. 138-139.
4. Мисечко А. І. Товариство «Українська Хата» в Одесі / Мисечко А. І. // Записки історичного факультету. Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 1998. — Вип. 7. — С. 94-99.
5. Назарова А. Українські культурно-просвітницькі організації Херсона в період УНР по документам державного архіву Одеської області [Електронний ресурс] / Алла Назарова. — Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua/journal/konstanty11/prosvita.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 8 квіт. 2015 р.
6. Панфілова О. Г. Мистецьке життя Кременеччини 20–30-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Олександра Георгіївна Панфілова ; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2009. — 19 с.
7. Панчук І. Григорій Березовський / І. Панчук // Тернопільщина в іменах : довідник. — Тернопіль, 2006. — С. 18.
8. Рацілевич А. П. Український національний рух на Волині наприкінці ХІХ ст. — 1917 р. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Андрій Петрович Рацілевич ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2009. — 19 с.
9. Ткачук І. Театрально-аматорська діяльність осередків Кременецької «Просвіти» (1919–1939 рр.) / Ірина Ткачук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Історія / голов. ред. І. Зуляк ; редкол.: М. Алексієвець [та ін.]. — Тернопіль : [ТНПУ], 2013. — Вип. 1, ч. 2. — С. 157-159.
10. Яцечко С. В. Кременеччина в період Першої світової війни / Яцечко С. В. // НОВИК : труди по военной истории / отв. ред. А. С. Поспелов. — Одесса : ОНУ им. И. И. Мечникова, 2008. — Вип. 1. — С. 60-66.